ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Axmedova Shaxlo Xamdamboy qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Turizm va mehmondo'stlik yo'nalishi

O'ZBEKISTONDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY MEXANIZMLARI

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ziyorat turizmini rivojlantirishda institutsional boshqaruv, infratuzilmani rivojlantirish, xizmatlar sifati, marketing va manfaatdor tomonlar ishtirokining o‘rni o‘rganildi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida hujjatlar va ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy va sifatli tahlil usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish uchun zarur tashkiliy asoslar mavjud bo‘lsa-da, ularning samaradorligi hududlar kesimida bir xil emas. Xizmatlar sifati, ixtisoslashgan kadrlar tayyorlash, marketing va mahalliy hamjamiyat ishtirokini kuchaytirish ziyorat turizmini barqaror rivojlantirishning muhim yo‘nalishlari sifatida belgilandi. Tadqiqot natijalari ziyorat turizmini rivojlantirish siyosatini takomillashtirish va tashkiliy mexanizmlarni samarali boshqarish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLAR: ziyorat turizmi; tashkiliy mexanizmlar; turizmni boshqarish; madaniy meros; barqaror turizm; O‘zbekiston

KIRISH (adabiyot raqamlari bilan)

So‘nggi yillarda turizm sohasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni tobora ortib bormoqda. Turizm nafaqat yangi ish o‘rinlarini yaratish, hududlarni rivojlantirish va aholi farovonligini oshirish, balki milliy madaniyat va tarixiy merosni asrash hamda targ‘ib etishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda [1]. Turizmning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblangan ziyorat turizmi diniy qadriyatlar, madaniy meros va ma’naviy ehtiyojlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ko‘plab davlatlarda milliy turizm strategiyalarining muhim tarkibiy qismiga aylangan [2].

O‘zbekiston boy tarixiy, madaniy va ma’naviy merosga ega bo‘lib, islom sivilizatsiyasi rivojida muhim o‘rin tutgan hududlardan biri hisoblanadi [3]. Mamlakat hududida Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Bahouddin Naqshband kabi buyuk allomalar va avliyolar bilan bog‘liq muqaddas ziyoratgohlar, maqbaralar va diniy majmualar joylashgan. Ushbu maskanlar mahalliy va xorijiy ziyoratchilarni o‘ziga jalb etib, ziyorat turizmini rivojlantirish uchun katta salohiyat yaratadi [3].

Shu bilan birga, ziyorat turizmining samarali rivojlanishi faqatgina muqaddas obidalar mavjudligi bilan cheklanib qolmaydi. Uni barqaror va tizimli rivojlantirish uchun puxta tashkiliy mexanizmlar, ya’ni institutsional boshqaruv, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, infratuzilmani rivojlantirish, xizmatlar sifatini boshqarish, marketing va targ‘ibot tizimini yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etadi [4]. Tashkiliy mexanizmlarning yetarli darajada shakllanmaganligi ziyorat turizmi salohiyatidan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi [4].

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda turizm, jumladan ziyorat turizmini rivojlantirishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar va davlat dasturlari qabul qilindi. Ziyorat maskanlarini obodonlashtirish, transport va mehmonxona infratuzilmasini yaxshilash, xorijiy ziyoratchilar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda [3,5]. Biroq, tashkiliy boshqaruv, idoralararo muvofiqlashtirish, mahalliy aholini jarayonga jalb etish va xizmatlar sifatini oshirish masalalarida hali ham muayyan muammolar mavjud [4].

Ilmiy nuqtai nazardan ziyorat turizmi diniy, madaniy, iqtisodiy va boshqaruv omillarining o‘zaro uyg‘unlashgan murakkab tizimi hisoblanadi. Shu sababli, uni rivojlantirish masalalarini kompleks va tizimli yondashuv asosida o‘rganish zarur [2,6]. Ayniqsa, ziyorat turizmini rivojlantirishda qo‘llanilayotgan tashkiliy mexanizmlarning samaradorligini tahlil qilish va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi [4].

Mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlarini tahlil qilish, mavjud muammolar va imkoniyatlarni aniqlash hamda ushbu yo‘nalishda samarali boshqaruv va rivojlanish mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALAR VA TADQIQOT USULLARI

Mazkur tadqiqotda O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlarini o‘rganish maqsadida kompleks va tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi ijtimoiy-iqtisodiy tahlil, institutsional yondashuv hamda turizm boshqaruvi nazariyalariga asoslangan bo‘lib, ziyorat turizmini madaniy, diniy va boshqaruv omillarining o‘zaro bog‘liqligi doirasida tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida asosan ikkilamchi ma’lumotlardan foydalanildi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasida turizm va ziyorat turizmini rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari, strategik rejalashtirish hujjatlari hamda rasmiy statistika ma’lumotlari tahlil qilindi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar, xususan, Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) va UNESCO tomonidan e’lon qilingan hisobotlar, tavsiyalar va tahliliy materiallar tadqiqotning muhim axborot manbai bo‘lib xizmat qildi.

Ilmiy tadqiqot doirasida ziyorat turizmi, turizmni boshqarish, barqaror turizm va madaniy merosni boshqarish masalalariga bag‘ishlangan mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar tizimli ravishda o‘rganildi. Ilmiy maqolalar, monografiyalar va darsliklar asosida ziyorat turizmini rivojlantirishda qo‘llaniladigan tashkiliy mexanizmlarning nazariy asoslari umumlashtirildi hamda xalqaro tajriba bilan qiyosiy tahlil qilindi.

Tadqiqotda sifatli tahlil usuli qo‘llanilib, hujjatlar va adabiyotlar mazmunan tahlil qilindi. Xususan, tashkiliy boshqaruv tizimi, idoralararo hamkorlik, infratuzilmani rivojlantirish, xizmatlar sifatini boshqarish va manfaatdor tomonlar ishtirokining holati tematik tahlil asosida baholandi. Olingan ma’lumotlar asosida mavjud muammolar va rivojlanish imkoniyatlari aniqlanib, ularning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil usuli yordamida O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishda qo‘llanilayotgan tashkiliy mexanizmlar xalqaro amaliyot bilan solishtirildi. Bu yondashuv milliy tajribaning kuchli va zaif jihatlarini aniqlash hamda ilg‘or xorijiy tajribalarni moslashtirish imkoniyatlarini baholashga xizmat qildi.

Mazkur tadqiqotda qo‘llanilgan metodlar majmui olingan natijalarning ishonchliligi va ilmiy asoslanganligini ta’minlab, O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlarini chuqur va har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish jarayoni so‘nggi yillarda tashkiliy jihatdan sezilarli darajada faollashgan. Davlat tomonidan qabul qilingan strategik hujjatlar va dasturlar ziyorat turizmini milliy turizm siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab berdi. Natijada, institutsional boshqaruv tizimi shakllanib, ziyorat maskanlarini rivojlantirishga mas’ul tashkilotlar faoliyati muvofiqlashtirila boshlandi [3].

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, tashkiliy mexanizmlarning eng rivojlangan yo‘nalishi infratuzilmani takomillashtirish bilan bog‘liq. Xususan, yirik ziyorat maskanlariga olib boruvchi avtomobil yo‘llarini rekonstruksiya qilish, mehmonxona va ovqatlanish obyektlarini ko‘paytirish, transport xizmatlari sifatini oshirish bo‘yicha muayyan natijalarga erishilgan [5]. Biroq, hududlar kesimida infratuzilma rivoji notekis bo‘lib, ayrim chekka ziyorat maskanlarida xizmatlar yetishmasligi saqlanib qolmoqda.

Xizmatlar sifatini boshqarish va inson resurslarini rivojlantirish masalalarida natijalar nisbatan past baholanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, ziyorat turizmi uchun ixtisoslashgan kadrlar tayyorlash tizimi yetarli darajada shakllanmagan, xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarning diniy-madaniy bilimlari va xorijiy tillarni bilish darajasi ziyoratchilar talabiga to‘liq javob bermaydi [2]. Bu holat ziyoratchilar qoniqish darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Marketing va targ‘ibot mexanizmlari asosan markazlashgan holda amalga oshirilmoqda. Rasmiy turizm platformalarida ziyorat obyektlariga oid axborotlar joylashtirilgan bo‘lsa-da, xalqaro bozorlarda O‘zbekistonning ziyorat turizmi brendi yetarlicha shakllanmagan [1]. Shuningdek, mahalliy aholi va xususiy sektorning ziyorat turizmi faoliyatidagi ishtiroki cheklangan bo‘lib, bu holat hududiy ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni pasaytiradi [4].

Tadqiqot natijalarining umumlashtirilgan ko‘rinishi **1-jadval**da keltirilgan.

1-jadval. O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlarining holati

Tashkiliy mexanizm	Asosiy vazifalar	Amaldagi holat	Mavjud muammolar
Institutsional boshqaruv	Rejalashtirish, muvofiqlashtirish	O‘rtacha rivojlangan	Idoralararo hamkorlik sust
Infratuzilmani rivojlantirish	Transport, mehmonxona, xizmatlar	Nisbatan rivojlangan	Hududiy notekislik
Xizmatlar sifati boshqaruvi	Standartlar, kadrlar	Past darajada	Malakali kadrlar yetishmasligi
Marketing va targ‘ibot	Brending, reklama	Rivojlanish bosqichida	Xalqaro tanitish sust
Manfaatdor	Mahalliy	Zaif	Past

Tashkiliy mexanizm	Asosiy vazifalar	Amaldagi holat	Mavjud muammolar
tomonlar ishtiroki	aholi, xususiy sektor		faollik

Umuman olganda, natijalar O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish uchun tashkiliy asoslar mavjudligini ko‘rsatadi. Biroq, mavjud mexanizmlarning samaradorligi ularning o‘zaro uyg‘unligi va amaliy ijrosiga bog‘liq bo‘lib, ayniqsa xizmatlar sifati, marketing va mahalliy hamjamiyat ishtirokini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu holatlar keyingi **Muhokama** bo‘limida batafsil tahlil qilinadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish jarayoni tashkiliy jihatdan muayyan bosqichga yetganini ko‘rsatadi. Davlat tomonidan qabul qilingan strategik hujjatlar va institutsional islohotlar ziyorat turizmini milliy turizm siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllantirishga xizmat qilmoqda. Bu holat rivojlanayotgan turizm yo‘nalishlariga xos bo‘lgan markazlashgan boshqaruv modeliga mos keladi va dastlabki bosqichda barqarorlikni ta’minlash uchun muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari tashkiliy mexanizmlarning samaradorligi hududlar kesimida bir xil emasligini ko‘rsatdi. Infratuzilmani rivojlantirish borasida erishilgan yutuqlar asosan yirik va mashhur ziyorat maskanlari bilan cheklanib qolmoqda. Chekka hududlardagi ziyorat obyektlarida transport, joylashtirish va servis xizmatlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ziyorat turizmi oqimlarining notekis taqsimlanishiga olib kelmoqda. Xalqaro tajribaga ko‘ra, bunday nomutanosiblik uzoq muddatda hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Xizmatlar sifati va inson resurslarini rivojlantirish masalalari muhokama jarayonida eng muhim muammolardan biri sifatida ajralib chiqdi. Ziyorat turizmi o‘ziga xos diniy va madaniy xususiyatlarga ega bo‘lib, ushbu yo‘nalishda faoliyat yurituvchi xodimlardan nafaqat professional xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalari, balki ma’naviy-madaniy bilimlar va kommunikativ salohiyat ham talab etiladi. Tadqiqot natijalari ushbu yo‘nalishda tizimli tayyorgarlik va ixtisoslashgan kadrlar yetishmasligini ko‘rsatmoqda, bu esa ziyoratchilar qoniqish darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Marketing va targ‘ibot mexanizmlarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, ziyorat turizmini rivojlantirishda mavjud axborot resurslari yetarli bo‘lsa-da, ularning xalqaro bozorlarda samarali targ‘ib etilishi sustligicha qolmoqda. Xalqaro amaliyotda ziyorat turizmi brendini shakllantirish, raqamli platformalardan faol foydalanish va diniy-tarixiy merosni yagona konsepsiya asosida targ‘ib qilish muhim ahamiyatga ega. Ushbu jihatlar O‘zbekiston sharoitida ham dolzarb bo‘lib, mavjud tashkiliy mexanizmlarni takomillashtirishni talab etadi.

Manfaatdor tomonlar, xususan, mahalliy aholi va xususiy sektor ishtirokining pastligi ham ziyorat turizmi samaradorligini cheklovchi omillardan biri sifatida namoyon bo‘ldi. Mahalliy hamjamiyatning ziyorat turizmi faoliyatiga faol jalb etilmasligi nafaqat iqtisodiy foydaning hududlarda yetarli darajada taqsimlanmasligiga, balki ziyorat tajribasining madaniy va ma’naviy boyligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, jamoatchilikka asoslangan turizm modellarini joriy etish tashkiliy mexanizmlarni mustahkamlashda muhim yo‘nalish bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirish uchun tashkiliy asoslar mavjud bo‘lsa-da, ularning samaradorligi integratsiyalashgan va muvofiqlashtirilgan boshqaruv tizimini shakllantirishga bevosita bog‘liq. Davlat boshqaruvi, infratuzilma rivoji, xizmatlar sifati, marketing va manfaatdor tomonlar ishtirokining uyg‘unlashuvi ziyorat turizmining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishning tashkiliy mexanizmlarini kompleks tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ziyorat turizmi mamlakat turizm siyosatining istiqbolli va strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda hamda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotgan muhim soha hisoblanadi. Mavjud boy tarixiy va ma’naviy meros ziyorat turizmini rivojlantirish uchun katta salohiyat yaratmoqda.

Tahlil jarayonida ziyorat turizmini rivojlantirishda institutsional boshqaruv, infratuzilmani rivojlantirish, xizmatlar sifati, marketing va manfaatdor tomonlar ishtirokiga oid muayyan ijobiy siljishlar aniqlangan bo‘lsa-da, ushbu tashkiliy mexanizmlarning samaradorligi hali yetarli darajada emasligi ma’lum bo‘ldi. Ayniqsa, hududlar kesimida infratuzilma rivojining notekisligi, ixtisoslashgan kadrlar yetishmasligi, xizmatlar sifati va marketing faoliyatining sustligi ziyorat turizmi rivojiga to‘sqinlik qilayotgan asosiy muammolar sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Shuningdek, tadqiqot natijalari mahalliy aholi va xususiy sektorning ziyorat turizmi jarayonidagi ishtiroki yetarli darajada shakllanmaganini ko‘rsatdi. Bu holat hududiy ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni pasaytirib, ziyorat turizmining barqaror rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu bois, jamoatchilikka asoslangan turizm modellarini joriy etish va manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, O‘zbekistonda ziyorat turizmini barqaror rivojlantirish uchun integratsiyalashgan tashkiliy mexanizmlar tizimini shakllantirish zarur. Ushbu tizim davlat boshqaruvi, infratuzilma rivoji, xizmatlar sifati, marketing va mahalliy hamjamiyat ishtirokini o‘zaro uyg‘unlashtirgan holda amalga oshirilishi lozim. Tadqiqotda ilgari surilgan ilmiy-amaliy takliflar ziyorat turizmini rivojlantirish siyosatini takomillashtirishda hamda ushbu sohaning raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jahon turizm tashkiloti (UNWTO). **Barqaror rivojlanish va turizm: 2030 yilgacha bo‘lgan strategiya.** Madrid, 2018.
2. Timothy, D. J., Olsen, D. H. **Tourism, Religion and Spiritual Journeys.** London: Routledge, 2006.
3. Jahon turizm tashkiloti (UNWTO). **O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish: tendensiyalar va siyosiy ustuvorliklar.** Madrid, 2020.
4. Hall, C. M. **Turizm siyosatini tahlil qilishda boshqaruv tiplari va ularning ahamiyati.** *Journal of Sustainable Tourism*, 2011, 19(4–5), 437–457.
5. Raj, R., Griffin, K., Blackwell, J. **Cultural Tourism.** Oxfordshire: CABI Publishing, 2015.
6. UNESCO. **Barqaror rivojlanishda madaniyatning o‘rni.** Parij, 2019.